

Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas

Irma Šidiškienė

Lietuvių, kaip ir kitų tautų, vestuvių apeigos sulaukė ypatingo tyrinėtojų dėmesio. Vacio Milius sudarytoje „Lietuvių etnologijos bibliografijoje“ (iki 1996 m. imtinai) įtraukti 174 įvairūs straipsniai ir knygos lietuvių vestuvių tematika (Milius 2001: 174–183). Tačiau lietuvių etnologijos literatūroje dar nieko iš vestuvių apeigų nebuvo kartografuota. Simbolinių veikslių kartografavimas yra svarbus atliekant ne tik lokalius ar lyginamuosius tyrimus, bet ir kultūrinių reikšmių kaitos analizę. Be to, vestuvių apeigų tyrimai gali praversti sprendžiant kultūrinio identiteto problematiką. Remiantis kintančių simbolinių veikslių arealine koreliacija, šiame darbe siekiama išryškinti jų prasmines sąsajas ir transformacijas, įgalinančias kalbėti apie kultūrinių reikšmių pokyčius XIX a. antrosios – XX a. pirmosios pusės lietuvių visuomenėje. Grupuojuant vestuvių apeigų simbolinius veiksmus ir kartografuojuant iš jų pasirinktus dinamiškus veiksmus išryškėjo, kad kultūrinių reikšmių kaitą išreiškia tam tikri simboliniai veiksmai, tarpusavyje susiję panašia dinamika erdvėje ir laike.

Dr. Irma Šidiškienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių 5, LT-2001 Vilnius, el. paštas: irma.s@delfi.lt

Etnologiniai lietuvių ir kitų tautų vestuvių tyrimai, be kita ko, rodo, kad, keičiantis socialiniam, kultūriniam, ekonominiam kontekstui, kito ir vestuvių apeigos, transformavosi simboliai ir jų reikšmės. Kultūriniu kontekstu galima paaiškinti vestuvių apeigas, ir atvirkščiai, apeigos atspindi kultūrinį kontekstą. Simboliniai vestuvių apeigų veiksmai, simboliai yra apeigų struktūros pagrindas bei kartografavimo objektai.

Apeigų kaita XIX a. antrosios pusės (kadangi pastarojo laikotarpio seniausi šaltiniai siekia XIX a. 7-ąjį dešimtmetį, todėl jį vadinti tik XIX a. pabaiga būtų netikslu) ir XX a. pirmosios pusės lietuvių vestuvėse buvo aki-vaizdi. Tiriamojo laikotarpio pradžią (XIX a. antrąją pusę) galima laikyti nedinamiška, ją keitė dinamiškesnis XX amžius. Atskiruose Lietuvos regionuose nevienodai kito įvairūs simboliniai veiksmai, simboliai, todėl šio straipsnio tikslas – analizuojant apeigų struktūrą ir atskirus simbolinius veiksmus, išryškinti kultūrinių reikšmių pokyčius.

Šiame straipsnyje parodysime, jog apeigų kaitos fone galima atskleisti tam tikras tokių simbolinių veikslių prasmes ir naujoviškų elementų įvedimo

į visuomenės gyvenimą prielaidas. Tokiam tyrimui atlikti keliami uždaviniai: sugrupuoti simbolinius veiksmus pagal jų paskirtį ir kartografuoti tuos veiksmus, kurie XX a. pirmojoje pusėje nyko arba plito nauji¹.

Čia lietuvių vestuvių XIX a. antrosios – XX a. pirmosios pusės kaimo apeigas analizuosime kaip tam tikrų pagrindinių simbolių veiksmų grupę, nesigilindami į jų metu dainuojamas dainas, sakomas oracijas, šokamus šokius, įvairias vaišes. Vestuvės su visomis išskilmėmis vykdavo dažniausiai tuomet, kai mergina tekėdavo pirmą kartą. Istoriografijoje, kaip ir archyvinėje medžiagoje, dažniausiai aprašomos vestuvės, kai nuotaka ištekinama į vyro namus, o tie atvejai, kai vyras ėjo į žentus, paminimi, bet smulkiau neaprašyti. Pagrindinis akcentas vestuvių apeigose buvo nuotakos, kaip ištekėjusios, statuso įgijimas. Ji apeigų metu buvo atskiriama nuo merginų amžiaus grupės, kaimo bendruomenės, savo tėvų šeimos ir priimama į naują vyro šeimą. Šiame straipsnyje imamos vestuvės, keltos abiejose jaunųjų pusėse.

Sąvokos. Apeigų (ritualo) prasmė yra sudėtinga ir tiksliai nenusistovėjusi, nes jų atlikimas, veiksmai turi simbolio vertę, kuri taip pat yra daugiaprasmė ir sudėtinga (Seymour-Smith 1986: 249). Skirtumai tarp sąvokų „apeigos“, „ritualas“, „ceremonijos“, „papročiai“ etnologinėje literatūroje yra negriežtai apibrėžti, jos tarpusavy artimos, jų reikšmės susipynusios. Kaip rašoma antropologijos žodynuose, XX a. antrojoje pusėje etnologai vartojo kelias sąvokas, kai bandė nustatyti santykį tarp ceremonijos ir elgesio (Gluckman), tarp mito ir tikėjimo (Leach) (Seymour-Smith 1986: 248), tarp sakralinių ir nesakralinių veiksmų, taip pat atskiriant ritualinius ir neritualinius veiksmus. Rusijos etnologijoje mėginta išlaikyti skirtumą tarp tokių sąvokų kaip „papročiai“ ir „ritualas“. A. Baiburinas papročius siejo su kasdienybe, norma, o ritualą – su ekstremalia situacija, reikalaujančia sakrališkesnio elgesio (Baiburin 1991: 38). Tuo tarpu ritualą ir apeigas rusų etnologas Julianas Bromlėjus sutapatino (Bromlėjus 1981: 5). XX a. pabaigos Rusijos etnologijoje vartojamas terminas „ritualas“ (ir labai retai „apeigos“ (*obriadly*)). Jis reiškia „ceremonijas, dažniausiai religinės paskirties veiksmus, turinčius simbolinį pobūdį, sutelkiančius visuomenę, užkertančius kelią konfliktams ir neutralizuojančius agresyvumą; griežtesnė elgesio reguliavimo forma nei paprotys“ (Sadochin 2001: 294). Antropologinėje literatūroje anglų kalba labiausiai paplitęs terminas „ritualas“, į lietuvių kalbą verčiamas „apeigos, ritualas“. Sąvoka „ritualas“ antropologai nurodo išraiškingąjį žmogaus veiklos aspektą: tai veikla, susijusi su aukšto lygio normų laikymusi ir neturinti utilitarinių tikslų. Ši samprata neturi religinio atspalvio kaip pa-

¹ Straipsniui pasirinktos tik vestuvių apeigos, t. y. pagrindinė vedybų ciklo dalis, neįtrauktos piršlybos ir sugražtai.

grandinio bruožo (Bucker 2000: 409). Lietuvos etnologijoje sąvokos „apeigos“, „ritualas“, „papročiai“ dažniausiai viename tekste vartojamos lygia-reikšmiškai ir kaip sinonimai (Vyšniauskaitė 1989: 97). Žilvytis Bernardas Šaknys, pasirinkęs „apeigų“ terminą, nesieja jų su sakrališkumu, „papročių“ traktuoja plačiau, o „apeigas“ – ritualizuoto papročio prasme (Šaknys 1996: 19). Tačiau kartais etnologijoje lietuvių vestuvių istoriografijoje mėginama atskirti apeiginius veiksmus nuo pasilinksminimų vestuvėse, todėl gali kilti klausimas, ar šios sąvokos apima visus veiksmus, atliekamus vedybų metu, ar tik kai kuriuos.

Šiame straipsnyje vartojamas terminas „apeigos“, kuris yra lietuviškas tarptautinio žodžio „ritualas“ atitikmuo. Laikomasi nuostatos, kad vestuvių apeigas sudaro visi vestuvėse atliekami veiksmai – tai kompleksas sudėtinių simbolinių veikslių ir juos lydinčių simbolių, verbalinių formulių, dainų, šokių, vaišių. Sąvokos „sudėtiniai simboliniai veiksmai“ vartojimu siekiama atsiriboti nuo etnologinėje literatūroje neaiškiai apibrėžtų „apeiginių veikslių“. Sudėtiniai simboliniai veiksmai sudaryti iš pagrindinių ir papildomų (etnologinėje literatūroje pastarieji dažnai vadinami sakraliniais, maginiais veiksmais, tikėjimais, burtais). Straipsnyje „papildomais simboliniais veiksmais“ vadinami ne tik tie, kurie skirti apsaugoti nuo blogų jėgų, skatinti vaisingumą, lemti sėkmę, bet ir šokiai, vaišės, prakalbos, dainos, kt. Pagrindiniai simboliniai veiksmai tarsi sudaro tam tikrą apeigų karkasą, į kurią įsitarpuoja papildomi simboliniai veiksmai, apeigose vartojami simboliai. Simbolis yra ženklas, turintis begalę reikšmių, nes bent kuriai išraiškai yra be galo daug kontekstų (Šeinina 2001: 5).

Apeigų, ritualo teorijos. Vedybų apeigų tyrimų kryptį nulėmė etnologijos mokslo teorijos ir jose išdėstytos idėjos (pradedant E. B. Tylor knyga „Primityvios kultūros“), maginių, religinių reiškinių tyrimai, kurioms naują kryptį suteikė šventumo (sakralumo), švarumo sampratų aiškinimai (W. Mannhardt, J.-G. Frazer ir kiti). Atskleidžiant apeigų prasmes poslinkių pasiekta nagrinėjant apeigas kaip procesą. Tyrinėdamas apeigas kaip socialinį reiškinį, Arnoldas van Gennepas dar XX a. pradžioje sukūrė sistemą, pagal kurią galima nustatyti vidinį apeigų ryšį. Kaip pastebėjo J. Ivanova, A. van Gennepas parodė, kad

„visos apeigos susideda iš sekos tam tikrų veikslių, kurie turi būti atlikti nustatyta tvarka ir tik tada apeigos bus įformintos, bus įvykusios. Šio tyrimo metodo esmė ta, kad kiekvienas veiksmas, atliekamas per apeigas, turi būti tiriamas kartu su kitu veiksmu, nes tik tuomet galima nustatyti apeigų prasmę. Kiekvienas atskiras veiksmas pats savaime neturi iš anksto nustatytos prasmės. Veikslių sekos prasmę sudaro atskyrimas iš vienos būklės, tarpinė būklė ir įjungimas į naują būklę“ (Ivanova 1999: 192).

Išryškines tarpinę būklę (*liminalinę*), A. van Gennepas vedybose ja laikė metą po sužadėtuvių iki pačių vestuvių. XIX a. antrosios – XX a. pirmosios

pusės lietuvių vedybose dar gyvavo toks modelis – perėjimo (tarpinė) būseną nuo sužadėtuvių iki vestuvių. Galima kalbėti ir apie perėjimo būseną pačiose vestuvių apeigose, kai keičiamas nuotakos statusas į jaunamartės, šeimininkės statusą arba kai nuotaka išvyksta iš savo tėvų namų ir atvyksta į vyro namus. Tai taip pat buvo atskyrimo, perėjimo ir įjungimo apeigos. Taigi veiksnių seka, imant atskiras prasmines situacijas (statuso, vietos ir kiti pakeitimai), išryškina tuos pačius tris A. van Gennepo išskirtuosius etapus.

Kitas antropologas, Viktoras Turneris, apeigas nagrinėjo keturiais požiūriais: 1) simbolių, 2) vertybių, 3) tikslų ir priemonių sistemos, 4) įvairių socialinių statusų ir padėčių tarpusavio santykių. Jis parodė, kad apeigos visuomenėje veikia kaip adaptacinis mechanizmas, palengvinantis naujoves įtraukti į kultūrą (Beilis 1983: 27). Jis aiškino:

„Kadangi bendruomenės – ne sustingusios struktūros, o procesai, reaguojantys į permainas, todėl jose atsiranda arba būna perimamos naujos apeigos, tuo tarpu senosios silpnėja ir išnyksta. Vis dėlto šioje nuolatinėje kaitoje <...> išlaikomos formos, dažniau įgyjančios senų variantų, negu radikalių naujovių pavidalą“ (Turner 1983: 33).

Pažymėtina, kad V. Turneris į simbolių tyrimus žiūrėjo kompleksiskai, stengdamasis atskleisti apeigose naudojamų simbolių įvairovę, dinamiką. Jis išskyrė

„tris pagrindinius simbolių parametrus: 1) egzozetinį – tai aiškinimai, kuriuos pateikia tyrinėtoji pateikėjai. Tyrinėtojas iš šios informacijos turi prieiti prie išvados apie tai, ką šios bendrijos nariai mano apie apeigas; 2) operaciniame parametre tyrinėtojas palygina simbolių reikšmes su jų naudojimu, t. y. stebėdamas apeigas; 3) poziciniame parametre stebėtojas suranda svarbų jo reikšmės šaltinį vieno simbolio santykyje su kitais simboliais“ (Turner 1983: 41).

Pagal šį išplėstą tyrimo metodą mokslininkas galėjo giliau pažvelgti į apeigų prasmes, išsamiai analizuoti perėjimo (*liminalinę*) stadiją. Jis išskyrė du jos tipus: a) statuso pakeitimo individams ir b) pasikeitimo statusais tarp atskirų socialinių grupių apeigas (Turner 1983: 236).

Lietuvių vestuvių apeigų tyrinėjimai. Lietuvių vestuvių apeigos tyrinėtos įvairiais aspektais. Tie tyrimai atspindi aukščiau minėtų teorijų raidą. Daugelyje darbų buvo nagrinėjami atskiri simboliai, atskiros vestuvių papročių apeigos ir jų prasmės, genezė. Kituose darbuose atskleidžiami įvairūs pasaulėjautos, šeimos istorijos, socialinių santykių ir kiti rakursai. Aptarsime tik pagrindinius, reikšmingiausius lietuvių vestuvių tyrimus, kur išsamiai apibendrinamos Lietuvos vestuvių apeigos, simbolika.

Pirmiausia buvo imtasi vestuvių priešistorės rekonstrukcijos ir archetipinių mąstymo formų paieškos. Juozas Baldauskas-Baldžius savo darbuose stengėsi pagrįsti vogtinių (Baldžius 1940) ir jas pakeitusių pirktinių vestu-

vių (Baldauskas 1935) buvimą lietuvių, kaip ir kitose tautose. Remdamasis liaudies dainomis, atskirais lietuvių vestuvių apeigų elementais ir rašytiniais šaltiniais bei plačiai juos lygindamas su kitų tautų pavyzdžiais teigė, kad tikras nuotakos pirkimas jau XIII a. tarp lietuvių ir slavų nyko, „bet tojo pirkimo pėdsakai, pavidale krienos, kunicos, vieno, išliko“ (Baldauskas 1935: 97). J. Baldauskas-Baldžius manė, kad visi jo pateikti lietuvių liaudies dainose ir vestuvių apeigose išlikę pirktinių vestuvių „pėdsakai tėra apeiginiai, labai tolimo tikrojo pirkimo atgarsiai“, kad šio reiškinių „bendrumas aisčių, slavų ir net kitų tautų vestuvių apeigose rodo, jog tieji pėdsakai yra vienokių sąlygų, papročių, žmonos išigijimo būdo, bet ne liaudies žmonių vaizduotės padarinys ar net prasimanymas“ (Baldauskas 1935: 98).

Panašiai vestuvių apeigas savo tyrimams panaudojo Pranė Dundulienė. Jai vestuvės buvo tam tikra lietuvių ikikrikščioniškosios mitologijos ir religijos dalis, todėl daug dėmesio skyrė archetipų ir vadinamųjų matriarchalinės ir patriarchalinės visuomenės santykių vestuvių papročiuose analizei, naminių, krikščioniškųjų vedybų bruožų išskyrimui. Ji teigė, kad, įvedus bažnytinių vestuvių ceremonijas, daug senų papročių išliko dar XIX–XX a. pradžioje (Dundulienė 2002: 184) ir kad lietuvių švenčių papročiai atspindi tikrąją tautos dvasią (Dundulienė 2002: 283). Teigdama, kad „vestuvių papročiai, susiklostę per ilgus šimtmečius, XIX a. antrojoje pusėje, ypač XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, deformavosi ir po truputį nyko“ (Dundulienė 2002: 213), praktiškai konstatavo, kad naujosios vestuvių apeigos prarado dvasingumą.

Kituose darbuose vestuvių apeigos taip pat buvo siejamos su rimtimi, sakrališkumu. Irena Čepienė, nagrinėjusi vestuvių veikėjų funkcijas ir jų kaitą, analizavo ir simbolių, apeiginių veiksmų kilmę bei reikšmę. Autorė pastebi, kad kai kurios apeigos (simboliniai veiksmai) tapo pasilinksminimu: „marčios šokdinimas virto jos vikrumo patikrinimu“ (Čepienė 1977: 28). Tačiau linksmi svečių komentarai šokdinant marčią dar nėra pakankamas pagrindas šio simbolinio veiksmo nepriskirti apeigoms. Vestuvinių apeigų „istorinė evoliucijos kryptis“, jos manymu, buvo „jų sakralinio bei maginio turinio nykimas“ (Čepienė 1977: 116).

Angelė Vyšniauskaitė išsamiai tyrinėjo lietuvių šeimos sandaros pokyčius, vedybas ir jų raidą. Išnagrinėjusi vestuvių apeigų ciklą, kuri pateikė eigos tvarka, mokslininkė nustatė, kad XX a. antrojoje pusėje pakito lietuvių vestuvių sandara, turinys ir forma, išnyko sritiniai savitumai, vestuvių apeigų „sakralumą užgožė pramogos“ (Vyšniauskaitė 1995: 394). Tradicinių vestuvių sakrališkumo nykimas, jos manymu, susijęs su tuo, kad vestuvių apeigos pasikeitusioje visuomenėje imtos traktuoti kaip pokštai (Vyšniauskaitė 1995: 273), t. y. nesuvokiant apeigų prasmės, jos atliekamos kaip žaidimai. Vadinasi, apeigų kategorijai abi mokslininkės nepriskyrė linksmini-

mosi veiksmų. Pasikeitus Lietuvoje gyvenimo sąlygoms po Antrojo pasaulinio karo, keitėsi „žmonių mąstysena ir vertybių samprata“, prasidėjo naujas vestuvių papročių istorijos etapas (Vyšniauskaitė 1990: 395).

Be to, A. Vyšniauskaitė išsamiai analizavo simbolių prasmes. Vestuves ji pavadino „drama, kurios siužetą sudaro gilios etinės ir estetiškos prasmės simbolių audinys“ (Vyšniauskaitė 1990: 88). Ji išskyrė pagrindinius daiktus-simbolius: vestuvių veikėjų naudotus skiriamuosius ženklus bei kitus mobilius (duona, druska, vanduo, ugnis, grūdai, šiaudai, vilna, kailiniai, duonkubilis) ir nemobilius (namo slenkstis, krikštasuolė, sodybos vartai, laukų ežios), veiksmus-simbolius, pamini ir žodžius-simbolius. Ypač mums svarbūs yra A. Vyšniauskaitės veiksmų-simbolių komentarai. Ji teigė, kad „ritualinės klišės dažniausiai yra daikto ir veiksmo vienovė, ir šiedu dėmenys sustiprina apeigos sakrališkumą“ (Vyšniauskaitė 1990: 80). Analizuodama šiuos veiksmus-simbolius, A. Vyšniauskaitė, remdamasi A. van Gennepu ir V. Turneriu, pateikė atskyrimo, tarpinių ir įjungimo apeigų pavyzdžių iš lietuvių vestuvių. Ji nuotakos atskyrimu vadina šiuos veiksmus-simbolius: nuotakos slėpimą, jos vadavimą, vainikėlio nuėmimą ir kasų išpynimą, nuotakos pavedimą jauniškiui. *Liminaliniam* periodui priskyrė veiksmus, atliekamus nuotakai išvykstant iš tėvų namų ir kelyje vykstant į jaunojo namus, tačiau lieka neaiški riba tarp pastarojo periodo ir trečiosios fazės – „įsitvirtinimo naujojoje socialinėje struktūroje“, kuriai aiškiai priskirtas tik marčios šokdinimas (Vyšniauskaitė 1990: 86). A. Vyšniauskaitė nagrinėjo ir dovanų semantiką, analizuodama dovanų paskirtį ir prasmę (Vyšniauskaitė 1991b). Šiais tyrimais ji per vestuvinius simbolius ir veiksmus atskleidė tam tikrus apeigų bruožus: sakralinius ir jaunųjų statuso pakeitimo.

Apskritai lietuvių vestuvių tyrimai yra pakankamai išsamūs, nors ir stokoja apeigų kaitos analizės. Minėtuose darbuose atskirų simbolinių veiksmų nykimas traktuojamas kaip tam tikras kultūrinis praradimas, papročių deformacijos.

Lietuvių vestuvių apeigų klasifikavimas. Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, XIX a. – XX a. pradžioje vedybas sudarė trys dalys: priešvestuvinė, vestuvės ir povestuvinė dalis. Detaliau grupuojant lietuvių vestuvių apeigas folkloristinėje ir ypač etnologinėje literatūroje, jos išskiriamos skirtingai – ir apeigų grupės, ir atskiri simboliniai veiksmai, ir kt. Šioje srityje daugiausia pasidarbavo tautosakininkai. Antanas Juška pirmasis pateikė vestuvių dainas ir išvardijo vedybų apeigų veiksmus eigos tvarka, o Zenonas Slaviūnas sugrupavo apeigose atliekamus veiksmus į 5 pagrindines grupes: piršlybos; sužieduotuvės; kvietimas į vestuves; nuotakos atskyrimas nuo savo namų, giminės; nuotakos išvykimas į vyro namus (Slaviūnas 1955: 569–594). 1946 m. vokiečių kalba išleistoje Jono Balio knygoje „Lietuvių

vestuvių papročiai“ vestuvių apeigos suskirstytos į 22 poskyrius² (Balys 1946: 4–38) ir atskirai trečiame skyriuje pateikia tikėjimus, papročius, susijusius su atskirais vestuviniiais simboliais, simboliniais veiksmais³. Leonardas Sauka išsamiai išnagrinėjo vestuvių dainas ir jas sugrupavo panašiai kaip A. Juška (Sauka 1968: 44–56). Bronė Kazlauskienė vestuvių dainų kataloge sugrupavo dainas laikydamosi vestuvių apeigų eigos pagal jų funkcijas ir tematiką. Jos dainos sugrupuotos į dvi pagrindines dalis pagal tai, kur vyko vestuvės: 1) jaunosios pusėje atliekamos dainos (iš viso 23 skirsniai) (Kazlauskienė 1976) ir 2) jaunojo pusėje atliekamos dainos (iš viso 12 skirsnių) (Kazlauskienė 1977). Funkciniu-tematiniu pagrindu B. Kazlauskienės susistemintų dainų grupavimas iš esmės nesiskiria nuo aukščiau minėtų tautosakininkų darbų, kaip ir etnologinėje vestuvių apeigų literatūroje. A. Vyšniauskaitė vedybas suskirstė į piršlybas, vestuves ir sugražtus, o pačias vestuves sugrupavo į 5 dalis: 1) jungtuvių dienos išvakarės, 2) jungtuvių dienos ryto apeigos prieš išvykstant į jungtuves, 3) apeigos jaunosios namuose iki išleidžiant į marčias, 4) marčios išleidimas ir priėmimas anytos namuose, 5) marčios įvedimas į vyro šeimą ir jo kaimo bendruomenę (Vyšniauskaitė 1995: 274). Visuose šiuose darbuose klasifikavimo pagrindas yra vedybų eiga, tačiau grupuojami nelygiaverčiai dalykai (kartu ir simboliniai veiksmai, ir simboliai, ir veikėjai, ir kt.).

Kartografiniai šaltiniai. Etnologinėje literatūroje galima rasti kartografuotų atskirų simbolinių veiksmų, susijusių su vedybomis. Pažymėtinas „Suomių liaudies kultūros atlasas“. Etnologo Matti Sarmelos knygoje paskelbti trys žemėlapiai „Vestuvės kaip socialinis įvykis“, kur pateikta archaiškų papročių ir bažnytinių vestuvių paplitimo arealinė ir statistinė dinamika (Sarmela 1969)⁴. Lietuvių literatūroje kol kas turime tik vieną žemėlapi, kuriame kartografuoti simboliniai veiksmai, atlikti lietuvių vestuvėse. Jį sudarė Ž. B. Šaknys (Šaknys 1996: 85)⁵. Jam autorius ne tik panaudojo archyvinę

² Piršlybos; Sužadėtuves; Sutuoktuves, bažnytinė santuoka; Sutikimas; Įžanga; Priėmimas po santuokos; Kraičvežiai; Nuotakos apdovanojimas; Slėpimasis; Sugultuvės; Keltuvės ir valgymas; Plaukų išleidimas; Gaubtuvės; Priėmimas ir aukos namų dievybėms; Marčios prajuokinimas; Apdovanojimas; Vogimas; Marčios šokdinimas; Svečių išvarymas; Piršlys; Mirusių atminimas; Senmergės, vestuvių pabaiga.

³ Šukės; Susėdimas prie stalo; Šeiminkė; Duona; Karvojus; Sėdėjimas ant duonkubilio; Apeiginis maitinimas; Ugnis ir šviesa; Laistymas vandeniui; Papuošimai žaluma; Nuotakos papuošimai; Pirštinės; Apmūhuriavimas; Įvairūs vaisingumo simboliai; Reti papročiai.

⁴ Žemėlapiuose Nr. 15 ir 17 išskiriami tokie dėmenys kaip dainavimo, virkavimo ir jas išstūmusios šokių vestuvės, nuotakos šydo ir bažnytinės karūnos plitimas. Pateikiami statistiniai duomenys iš atskirų regionų apie piršlybų, sužadėtuvių, užsākų skelbimus ir po jų vykusius šokius. 16 žemėlapyje pateiktos priėmimo apeigos, vykusios grįžus po dovanų apsipirkimo sužadėtuvių metu ir per pačias vestuves, kur sugėrimo paprotį pakeitė pinigais mokėjimo už šokių su nuotaka paprotys.

⁵ Žemėlapis „Vestuvėse atliktų nuotakos seseriai (pirmajai pamergei) brandos apeigų paplitimas (1920–1940 m.)“.

medžiagą bei literatūrą, bet ir pateikė savo lauko tyrimų metu surinktus gausius duomenis (anksčiausi jo apklausos duomenys yra iš XX a. 3–4 dešimtmečio). Rusų vestuvių papročių istoriografijoje 2001 m. pasirodė Nikolajaus Zorino monografija „Rusų vestuvių ritualas“, kur pateiktas 21 žemėlapis (Zorin 2001: 221–228). Tai atsitiktinai pasirinktų kai kurių rusų vestuvių apeigų paplitimas jo tiriamajame (vidurio Volgos) regione žemėlapiai⁶ ir kai kurių apeiginių veikslių, simbolių sąsajų su kitais Rusijos regionais žemėlapiai-schemos (Zorin 2001: 229–239)⁷.

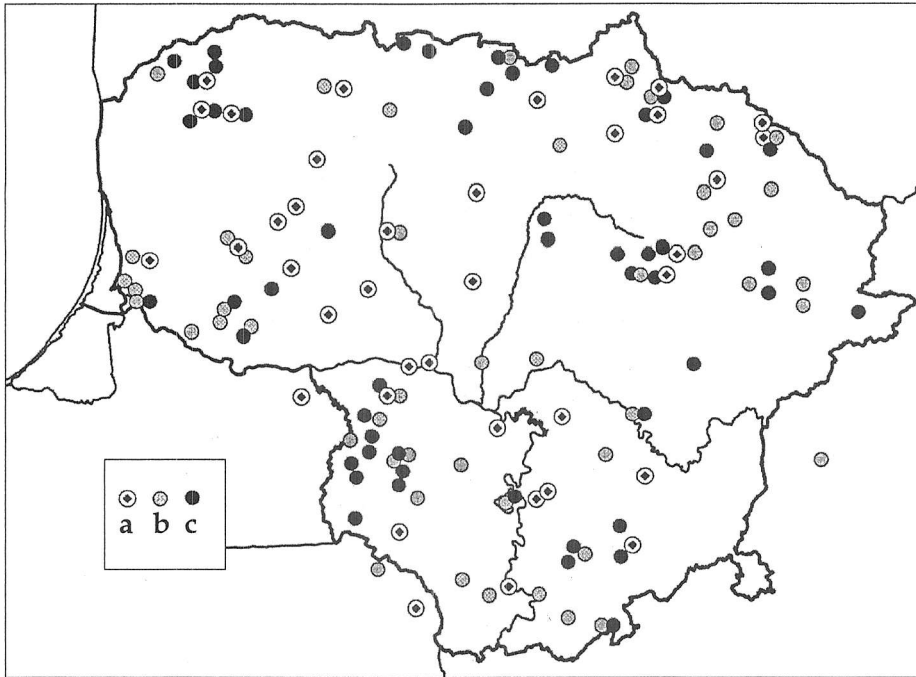
Pasitelkus tik išsamesnius etnografinius šaltinius (tiek skelbtus, tiek iš archyvų, rankraščių), kuriuose aiški aprašomoji vietovė ir laikotarpis, yra konkretūs apeigų atlikimo duomenys, sukartografavau simbolinius veiksmus lietuvių vestuvėse. Naudotasi Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvine medžiaga, kuri buvo surinkta A. Vyšniauskaitės⁸, taip pat ta, kuri pagal jos anketą „Senieji ir dabartiniai lietuvių liaudies vestuvių papročiai“ surinkta kraštotyriminkų⁹. Pasinaudota ir kitais literatūroje skelb-

⁶ 12–21 pav. apima tokias realijas: svotų sodinimo pas nuotaką vieta; apeiginis nuotakos draugių jauniko lankymas; nuotakos buvimo vieta atvykstant jaunojo pulkui; kasos išpynimo vieta; moteriškos šukuosenos darymo vieta ir laikas; papročio nuauti vyrui batus prieš jungtinių naktį; tinklo ir kiauraraštės juostos kaip apsaugos priemonės naudojimas; jaunasis materialiai aprūpina nuotaką ir kt.

⁷ 22–32 pav. „Etnografinės paralelės“. Čia pateikiami žemėlapiai-schemos apie vestuvinio medžio puošimą; tinklo naudojimą apsaugai; jaunamartė lanko šaltinį antrą vestuvių dieną; nuotaka dovanoja skarelę jaunikiui; nuotakos atsisveikinimas su namais; paprotys traukti staltiesę nuo stalo; jaunųjų pirtis; nuotakos draugių vaikščiojimas po kaimą įvykus piršlyboms, jų apeiginis lankymasis pas jaunikį ir kt.

⁸ Užr. A. Vyšniauskaitė 1956 m. Šilutės r., Minijos, Saugų, Šyškrantės apyl., ES, b. 60, l. 26–43; užr. 1958 m., Vievio r., Pastrėvio, Kaišiadorių, Miežonių, Jiežno, Vėžionių, Kuršėnų apyl., Akmenės r., Avižlių apyl., ES, b. 83, l. 1–8, 103–116, 129–132, 144–146, 151–168, 176–182, 196–201; užr. 1959 m. Pelesa, ES, b. 560, l. 105–116; užr. 1960 m. Utenos r., Kuktiškių apyl. ES, b. 563, l. 32–34; užr. 1983 m. Biržų r., Obelaukių apyl., Panevėžio r., Ėriškiai, ES, b. 1034, l. 68–89, 163–167; Skuodo r., Ylakių apyl. Kuliai, ES, b. 1244, l. 7–10, 11–15, 30–31, 46–49; užr. 1982 m. Trakų r., Lieponių apyl., ES, b. 1035, l. 55–85;

⁹ Užr. A. Jonušas 1966 m. Žylakių k., Telšių r., d. II, ES, b. 184, l. 81–98; užr. F. Virakas 1962 m. Seredžiaus apyl., ES, b. 116, l. 1–120; užr. I. Ražmytė, 1970 m. Anykščių r., Antupių k., ES, b. 392, l. 18–23; užr. I. Lukšaitė 1960 m. Anykščių r., Rubikų apyl., Rokiškio r., Verksnionių apyl., Klaipėdos r., Lankupių apyl., Šilutės r., Saugų, Pagėgių, Naktiškių, Lumpėnų, Lauksargių, Sartininų apyl., ES, b. 102, l. 17–19, 33–35, 60, 67–71, 107–109, 147–150, 174–178, 201–206, 208–214, 224–228, 242–289, 316–329, 291–296, 297–306; užr. J. Savickis 1962 m. Šilalės r., Drobūksčių, Šakių r., Lukšių, Prienu r., Šidiškių, Lazdijų r., Šventežerio apyl., ES, b. 115, l. 1–4, 142–166, 368–386; užr. S. Prakapaitė 1972 m. Prienu r., Birštono apyl., Siponių k., ES, b. 498, l. 1–12, 17–20; užr. V. Bieliūnaitė, 1975 m. Joniškio r., Žagarės, Skaistgirio apyl., ES, b. 682, l. 20–32, 35–37, 41–46, 53–54, 65–69, 73–76; užr. R. Dūdėnaitė 1979 m. Rokiškio r., Naujikių k., Panemunėlio apyl., ES, b. 856, l. 8–10, 31–34, 43–44, 53–55, 58–59; užr. 1980 m. Obelių apyl., ES, b. 930, l. 1–4, 6–8, 10–11, 21–22, 25–26, 31–34; užr. 1983 m. Tauragės r., Žygaičių, Pagėgių apyl., ES, b. 1143, l. 1–3, 11–14, 22–25; užr. 1985 m. Ignalinos r., Mielagėnų apyl., ES, b. 1191, l. 1–4, 10–12, 15–16, 19; užr. 1981 m. Vilkaviškio r., Gižų, Pilviškių apyl., ES, b. 1117, l. 16–19, 37–41, 42–



1 žemėlapis. Vietovės, iš kurių panaudoti šaltiniai

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
c – XX a. 3–4 dešimtmečiai

tais etnografiniais vestuvių šaltiniais¹⁰. Kiek įmanoma sukartografuoti simboliniai vestuvių veiksmai, atspindintys kuo įvairesnes Lietuvos vietas

43; užr. 1982 m. Pakruojo r., Lygumų, Pašvitinio apyl., ES, b. 1114, l. 11–13, 22–24; užr. M. Čilvinaitė 1985 m. Kvėdarnos apyl., ES, b. 1082; užr. Naujokaitytė, Neidzenavičiūtė 1977 m. Utenos r., Tauragnų apyl., ES, b. 868, l. 4–13, 19–21, 27–30, 34–36; užr. Z. Pocius 1962 m. Varnių, Gardiškės apyl., ES, b. 112, l. 101–106, 170–175, 179–183; užr. N. Letukienė ir kiti 1969–1972 m. Šilalės r., Padievyčio apyl., Jonavos, Kernavės apyl., Kauno r., Babtų apyl., Plungės r., Šateikių apyl., Kelmės r., Tytuvėnai, Panevėžio r., Ėriškių apyl., Uplyna, Anykščių r., Kavarskas, Dabužių apyl., Utenos r., Saldutiškio, Užpalių apyl. Švenčionių r., Reškutėnų apyl., Varėnos r., Jakėnų apyl., Marijampolės r., Guobų apyl., Biržų r., Parovėjos apyl., Papilio, Žeimelio apyl., Pakruojo r., Lauksodžio apyl., Pasvalio r., Kėmėnų apyl., ES, b. 112, l. 4–7, 8–38, 50–75, 91–99, 107–116, 124–128, 141–152, 159–171, 198–202, 212–226, 245–251, 254–263, 300–308, 314–317, 340–358, 414–442; užr. I. Balčiūtė 1996 m. Alytaus r., Daugų apyl., b. 1918/4, Varėnos r., Gudžiūnų apyl., ES, b. 1918, l. 12–18; užr. V. Sadauskaitė 1989 m. Molėtų r., Giedraičių apyl., ES, b. 1841, l. 6–14, 16–17; užr. N. Kuldo 1988 m. Biržų r., Papilio apyl., ES, b. 1867, l. 3–4, 10–11, 13–17, 25–26; užr. R. Balsytė 1991–1992 m. Vilkaviškio r., Alvito, Augalių, Gražiškių apyl., Šakių r., Sintautų, Žvirgždaičių apyl., ES, b. 1916, l. 1–18.

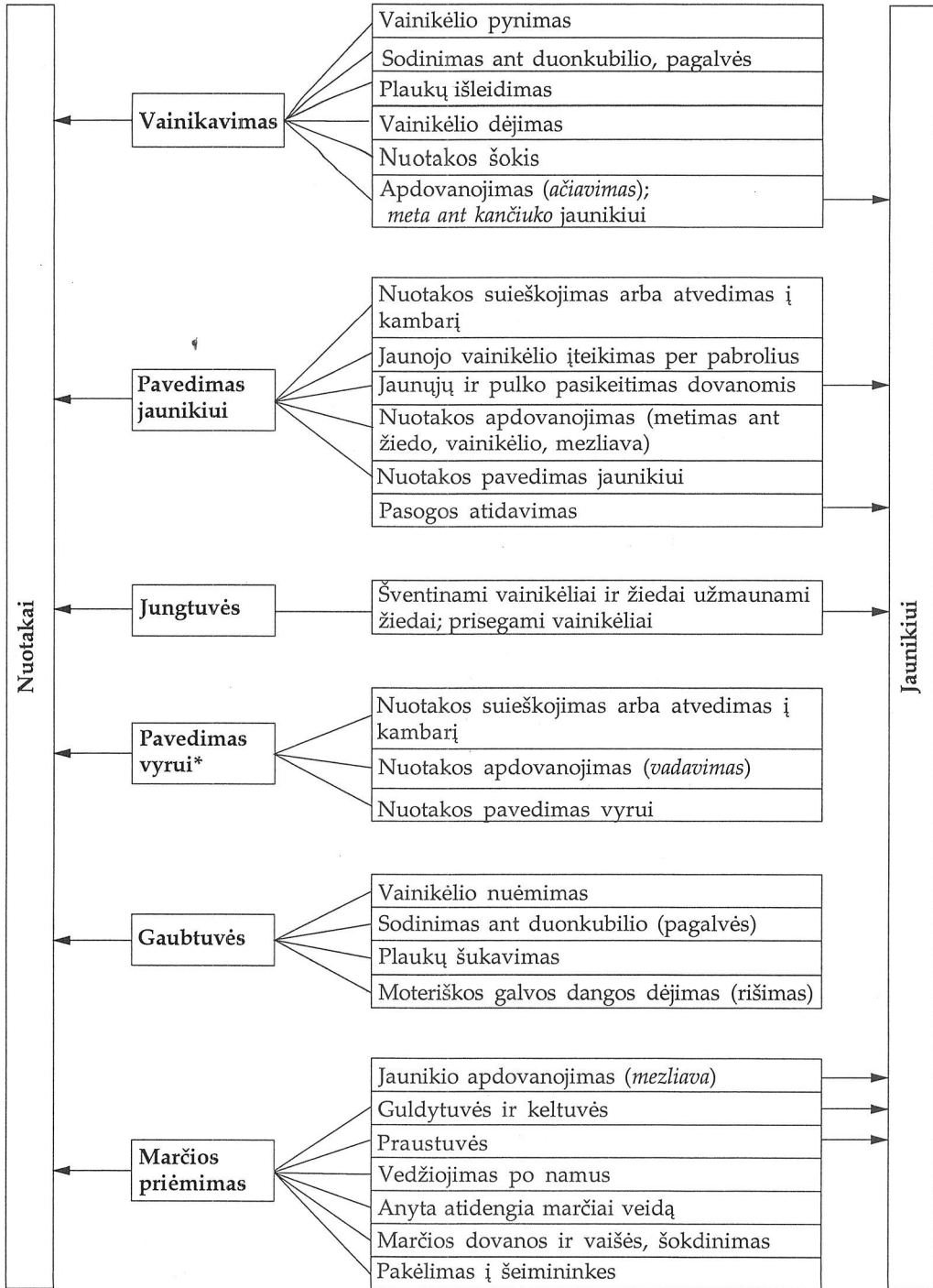
¹⁰ [Stasiewicz]. Učenik Šavelskoj gimnaziji 1868 (už šį nurodytą straipsnį autorė dėkinga K. Misiui.); Giegužiński 1868; Giegužiński 1869; Iwaszkiewiczowa 1879; Dedelev 1891; Geisler 1898; Dedelev 1889; Pavliučenko 1901; Staugaitis 1921; Brazys 1924; Butėnas 1924; Krėvė-Mickevičius 1930; Mickevičius 1933; Šlekys 1934; Čilvinaitė 1935; Stukėnaitė 1940; Karaliūtė 1966; Milius 1969; Valančius 1977; Šliavas 1985; Katkus 1989; Čepienė 1989; Vyšniauskaitė 1991; Niemis 1992; Buračas 1993.

atskiris laiko tarpais: XIX a. antrojoje pusėje; XX a. pradžioje – XX a. 2-ajame dešimtmetyje, XX a. 3–4 dešimtmetyje (1 žemėl.). Šie trys chronologiniai etapai sudaro galimybę akivaizdžiau matyti simbolinių veikslių dinamiškumą laike ir erdvėje. Nors literatūros ir šaltinių apie lietuvių vestuves yra labai daug, tačiau ne visi etnografiniai šaltiniai tiko kartografavimui. Mažai buvo galima panaudoti duomenų iš etnografinių šaltinių, apimančių ne visą vestuvių ciklą. Pvz., Eduardas Gizevijus aprašė tik nuotakos atvykimą į vyro namus. XIX a. antrosios pusės etnografinių šaltinių, pagal kuriuos būtų galima kartografuoti simbolinius vestuvių veiksmus, yra ne taip daug. Daugiau tam tinkamų yra XX a. pirmosios pusės etnografinių šaltinių ir ypač XX a. 3–4 dešimtmečių vestuvių aprašų. Tačiau ir pakankamai išsamiuose etnografiniuose šaltiniuose lieka neaiškumų, ne visus simbolinius veiksmus buvo galima identifikuoti ir juos kartografuoti. Nelygiaverčiai vestuvių aprašų duomenys lėmė ne tik ženklų skaičių žemėlapyje, bet ir žemėlapių skaičių (ne iš visų vietovių pakako duomenų apie kiekvieną simbolinį veiksmą). Ypač daug duomenų yra iš Aukštaitijos. Pažymėtina, kad kartografiniai ženklai atspindi aplink konkrečią vietovę esančią platesnę teritoriją, nes dažniausiai pateikėjai pasakojo apie apylinkėse vykusias vestuves (pvz., ženklas Dusetos apima ne tik Dusetų miestelį, bet ir jo apylinkes). Kai kurios vietovės priklausomai nuo aprašomos teritorijos dydžio žymimos vienu ženklu (pvz., Ignalinos r. Meironių, Ginučių, Gaveikėnų ir Strazdų apylinkės), o Juozo Mickevičiaus aprašytos Alsėdžių, Plungės ir Šatės apylinkės – trimis ženklais. Znavykuose, kur J. Staugaitis nurodė penkias artimas vietas, žymima: Griškabūdžio ir Sintautų apylinkės – vienu ženklu, Naumiesčio – antru, Višakio Rūdos ir Pilviškių apylinkės – trečiu ženklu. Hipoloto Gegužinskio aprašytos vestuvių apeigos iš Seinų, Kalvarijos, Kauno ir Trakų apylinkių žemėlapiuose atitinkamai atsispindi visose keturiose vietovėse („Kauno apylinkių“ ženklas žymimas Garliavos vietoje). Nuosekliai panaudojus archyvinę medžiagą ir literatūros duomenis, taip pat išskyrus atskirus apeigų elementus bei juos kartografavus matyti, kad minėti šaltiniai yra informatyvūs, patikimi ir atspindi tiriamąjį reiškinį visuose Lietuvos regionuose.

Vestuvių apeigų klasifikavimas

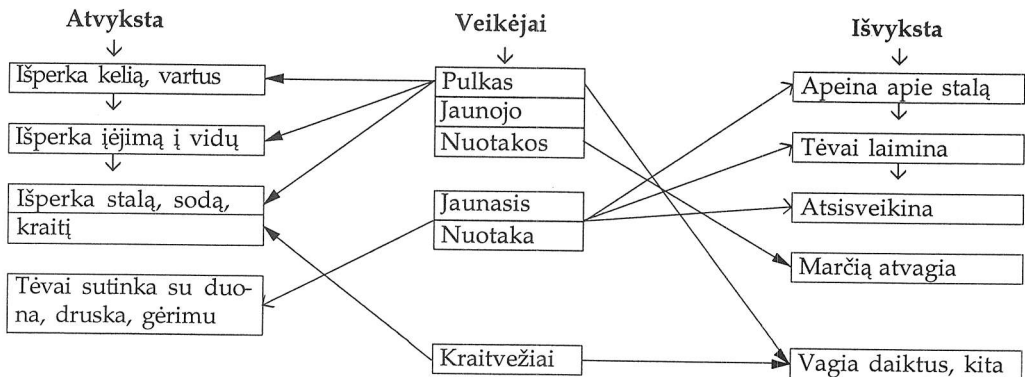
Remdamiesi A. van Gennepo, V. Turnerio apeigų kaip socialinio proceso tyrinėjimų metodika, sugrupuosime simbolinius lietuvių vestuvių veiksmus į atskirus vestuvių apeigų segmentus: 1) nuotakos (jaunųjų) statuso pakeitimas: nuotakos vainikavimas, nuotakos pavedimas jaunikiui, jungtuvės bažnyčioje, nuotakos pavedimas vyrui, nuotakos gaubtuvės, marčios priėmimas; 2) vestuvininkų grupių kontaktai: jaunojo, jaunųjų atvykimo, išvykimo bei kraičių išvežimo; 3) vestuvininkų „statusų“ pasikeitimai

1 schema. Jaunujų statuso pakeitimas. Pagrindiniai simboliniai veiksmai:



* Po jungtvių jaunikis (jaunasis, vedlys) buvo vadinamas jaunavedžiu, vedusiu vyrų, moters (dukros) vyrų, kt. (toliau – vyras).

2 schema. Vestuvininkų grupių kontaktai



(suteikimas, „panaikinimas“): vyriausiosios pamergės (sesers) vainikavimas, svočios ieškojimas, persirengėlių lankymasis, piršlio teismas.

Straipsnyje pateikiamos XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios lietuvių vestuvių apeigos ir jų pagrindiniai simboliniai veiksmai, sugrupuoti pagal seką (1 schema). Atskiros pasikartojančios apeigų ar simbolių veiksmų grupės ne visoje Lietuvos teritorijoje buvo tiriamuoju laikotarpiu. Antai jaunikiui metami pinigai jam išvykstant pas nuotaką (*metama ant kančiuko*) tėra užfiksuoti Anykščių r., Debeikių apyl. (ES b. 392, l. 3), o ir *mezliava*, renkama jaunikiui sugrįžus su nuotaka, paminėta taip pat Anykščių r. XX a. pradžioje (ES, b. 563, l. 27). XIX a. 7-ajame dešimtmetyje Seinų, Kalvarijos, Kauno, Trakų (Giegužiński 1869: 180) ir Merkinės apylinkėse (Brazys 1924: 235) bei XIX a. pabaigoje Jiezno ir Kaišiadorių r. (ES, b. 83, l. 111; 83, l. 167) žinomos *užgėrės*, arba *šauktuvės*.

Manychiau, reikia atkreipti dėmesį į iš dalies pasikartojančius simbolių veiksmų kompleksus: a) nuotakos pavedimas jaunikiui ir b) jos pavedimas vyrui. Šie kompleksai ilgainiui XX a. lietuvių vestuvėse buvo atliekami pasirinktinai: pirmas arba antras. Pateiktoji XIX a. antrosios pusės struktūra išryškina tokias šių simbolių veiksmų prasmes: a) nuotakos pavedimas jaunikiui tarsi užakcentuoja pažadą tekėti (vesti), o b) pavedimas vyrui – įvykusias jungtuves.

Vestuvinių grupių kontaktai vyko judant pulkams (juos sudarė piršlys, svočia, pabroliai, pamergės ir kt.) iš vienos vietos į kitą ir atvykus į vietą (į nuotakos, vyro namus) ar išvykstant iš namų (pas nuotaką, į jungtuves, pas vyrą) (2 schema).

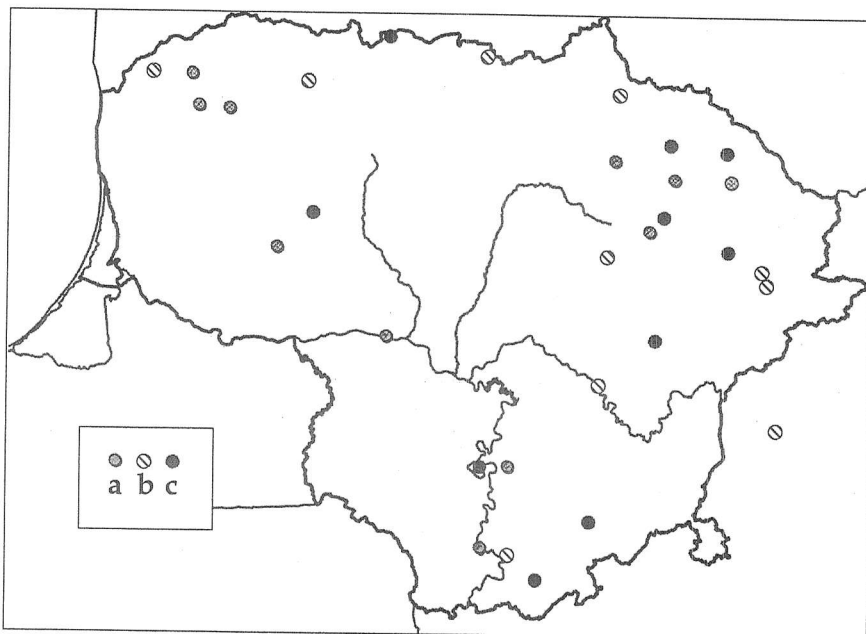
Vestuvinių „statusų“ pasikeitimai – persirengėlių apsilankymas; vyriausiosios pamergės (sesers) vainikavimas; svočios parvežimas; „meškos močios plovimas“; piršlio teismas – dažniausiai vykdavo baigiantis aktyviai vieno ar kito vestuvių personažo veiklai, pareigoms.

Simboliniai veiksmai: laikas ir erdvė

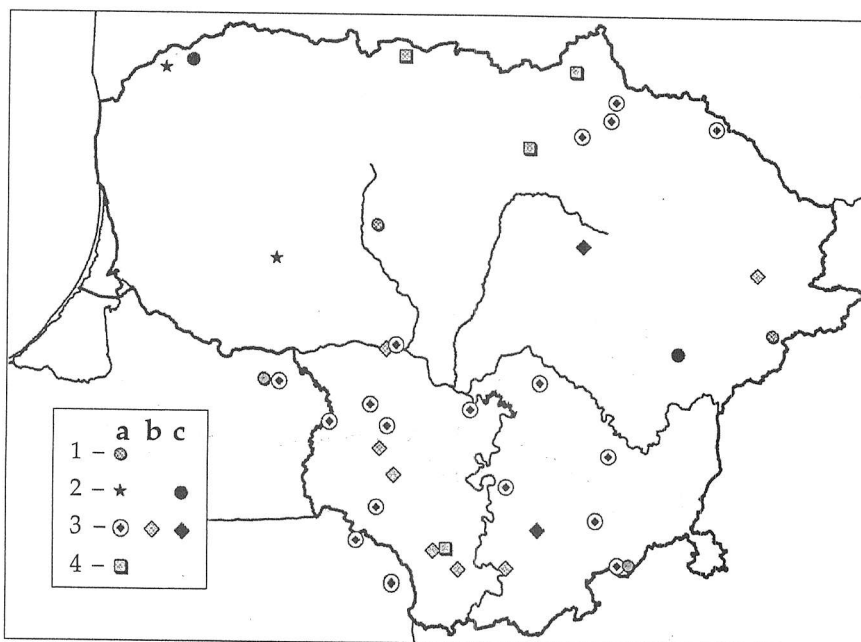
1 schemeje pateiktas jaunųjų statuso pakeitimas su visais pagrindiniais simboliniais veiksmais, atliekamais XIX a. antrojoje pusėje, kurių dalis XX a. pradžioje jau retai kur aptinkami Lietuvoje. Iš statuso pakeitimo pasirinkome simbolinius veiksmus, susijusius su nuotakos galvos papuošalais ir danga. Svarbiausi simboliniai veiksmai atliekami su galvos puošalais (rūtų vainikėliu, kuri įlgainiui pakeitė nuotakos šydas – tai tiulio ar kito plono balto audinio ilgas ar trumpas nuotakos galvos papuošimas („veliumas“, „velionas“), moteriška galvos danga ir plaukais. Bažnyčioje atliekami simboliniai veiksmai tiriamuoju laikotarpiu visoje Lietuvoje buvo vienodi. XIX a. antrojoje – XX a. pirmojoje pusėje visoje Lietuvoje žinomas puošimasis rūtų vainikėliu, vainikėlio nuėmimas, moteriškos galvos dangos dėjimas (rišimas) ir marčios dovanų dalijimas, vaišės ir šokdinimas. Kiti simboliniai veiksmai apima atskiras teritorijas. Ilgiausiai merginos statusui atstovavo rūtos, tuo tarpu veiksmai su nuotakos plaukais jau XX a. pradžioje retai kur buvo atliekami. Kartografavimui pasirinkti tie veiksmai, kurie įvairiuose etnografiniuose šaltiniuose buvo minimi kaip labai svarbūs, išskirtini ar nykstantys: vainikėlio pynimas, plaukų šukavimas, nuotakos slėpimasis, vainikėlio įteikimas nuotakai, marčios veido dengimas.

Rūtų simbolika – viena iš svarbiausių lietuvių vedybose. Rūtomis apkaitytas piršlių butelis, su dovanomis perduodama rūtos šakelė po sužadėtuvių buvo vedybų ženklas. Rūtomis buvo puošiami pagrindinių vestuvių veikėjų atributai ar galvos danga, drabužiai (Čepienė 1977: 44, 52, 57, 58; Vyšniauskaitė 1990: 74). Nuotaka iš kitų merginų išsiskyrė rūtų vainikėlio dydžiu. Tai reiškė, kad vestuvių apeigose ji buvo svarbiausia, ypatinga (tiek jos gyvenimo momento svarba, tiek estetinė prasme). Kita svarbi rūtų reikšmė – merginos (nuotakos) skaistybės ženklas (Vyšniauskaitė 1990: 74; Šidiškienė 2002: 88). XX a. pradžioje kai kur rūtas keitė mirtos. Rūtų vainikėlis reikšmingas nuotaką vainikuojant, pavedant jaunikiui, jungtuvėse ir gaubtuvėse. Nuotakos vainikavimas prasidėdavo rūtų vainikėlio pynimu per mergvakarį (vestuvių išvakarės pas nuotaką; jos dar vadintos *vakarynomis*, *devynvakariu* ir kitaip). XIX a. antrojoje pusėje – XX a. 2-ajame dešimtmetyje didesnėje Aukštaitijos, Dzūkijos ir šiaurinės Žemaitijos dalyje buvo pinamas rūtų vainikėlis nuotakai (2 žemėl.)¹¹. Keičiantis nuotakos galvos papuošalui XX a. pradžioje (dažniau puošiamasi nuotakos šydu) buvo pinamas mažytis rūtų vainikėlis arba nuotakos šydas buvo puošiamas (kaišomas) rūtomis. Paminėtini ne taip dažnai pasitaikę atvejai, kai vainikėlių pindavo tik jaunojo šalies giminaitės

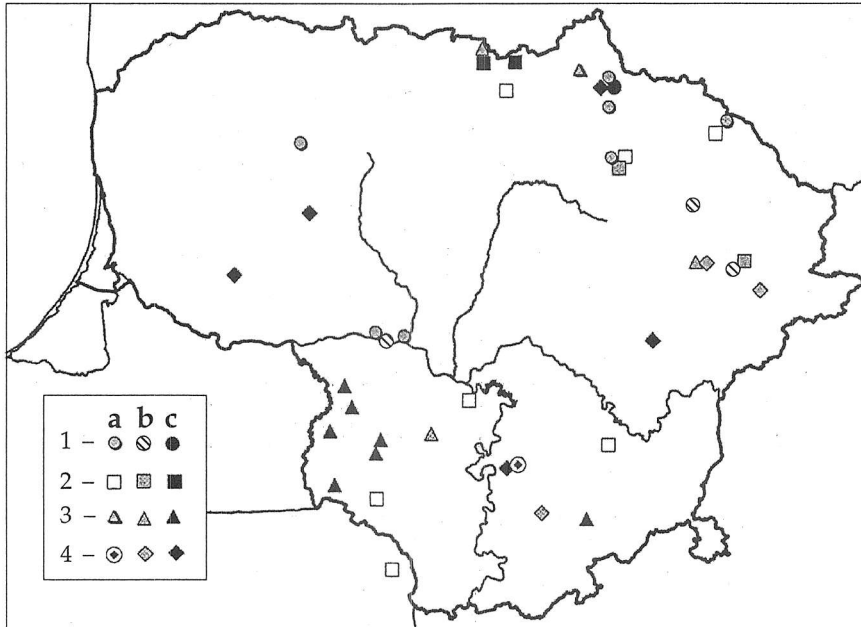
¹¹ Etnografiniuose aprašuose dažnai minima, kad per mergvakarį buvo pinami vainikai, t. y. puošiami namai, kiemo vartai ir kt., bet nerašoma, ar buvo pinamas nuotakai vainikėlis. Todėl simboliniai veiksmai iš tų aprašų neatsispindėjo 2 žemėlapyje.



2 žemėlapis. Vainikėlio pynimas nuotakai per mergovakarį
 a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
 c – XX a. 3–4 dešimtmečiai



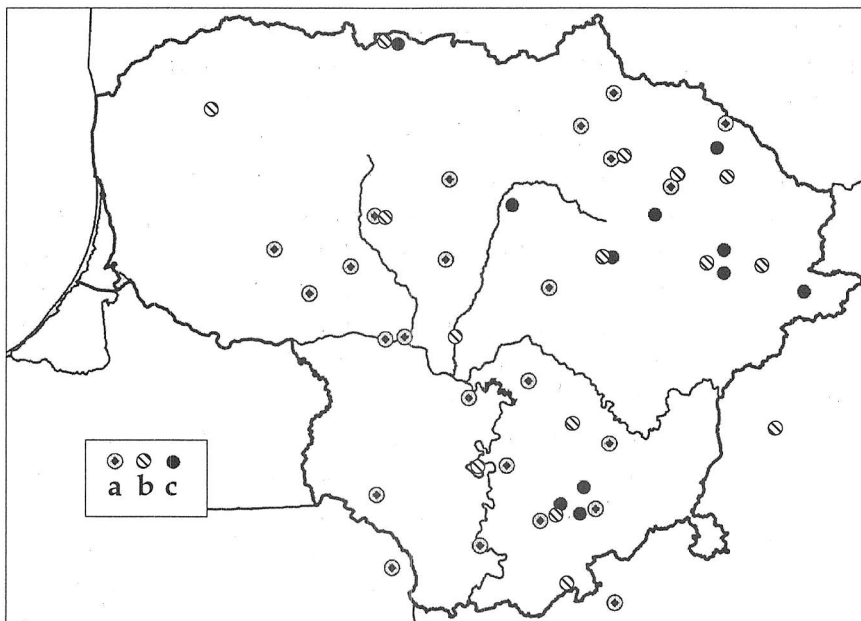
3 žemėlapis. Veiksmai su nuotakos plaukais
 a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis; c – XX a. 3–4
 dešimtmečiai;
 1 – išleidžiami prieš jungtuves; 2 – sušukuojami prieš jungtuves; 3 – peršukuojami
 per gautuves; 4 – kerpami per gautuves



4 žemėlapis. Nuotakos slėpimas

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
c – XX a. 3–4 dešimtmečiai;

1 – slepiama atvykus jaunikiui; 2 – slepiama prieš vykstant į vyro namus;
3 – atvedama „netikra nuotaka“; 4 – vagiama nuotaka



5 žemėlapis. Jaunikis atveža nuotakai vainikėlį

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
c – XX a. 3–4 dešimtmečiai

(sesuo ar kt.), o nuotakos pusėje jo nepynė, nes bijota, kad jo kas „neapčėravotų“ (ES, b. 560, l. 105).

XIX a. antrosios pusės lietuvių vestuvėse nuotakos vainikavimą užbaigia nuotakos sodinimas ant duonkubilio (pagalvės), kasos išleidimas ir vainikėlio prisegimas (uždėjimas). Išpynus kasą, nuotaka iki gaubtuvinių vaikščiojo išleistais plaukais. Tokie faktai užfiksuoti XIX a. pirmoje pusėje Švenčionių apylinkėse, Mažojoje Lietuvoje. Paprotys tekėti išleistais plaukais XIX a. nyko, ir nuotakos tekėjo pagal to meto madą susipynusios plaukus į kasas. Tačiau vestuvėse išliko simbolinis veiksmas – kasos išpynimas ir plaukų sušukavimas nuotakos namuose prieš jungtuves (3 žemėl.). Šį veiksma atlikdavo nuotakos artimieji, svočia. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje simbolinis veiksmas su nuotakos plaukais prieš jungtuves retai kur užfiksuotas, todėl galima teigti, kad jis nyko, kadaise buvo žinomas visoje Lietuvos teritorijoje. Kartu ryškėjo nuotakos vainikavimo reikšmės mažėjimas vestuvių apeigose.

Nuotakos pavedimas jaunikiui ar vyrui prasidėdavo nuotakos slėpimusi (kartais visi nuotakos pusės vestuvininkai slėpėsi), netikros (ar nepasipuošusios) nuotakos atvedimu. Kitose vietovėse, atvykus jaunikiui ir susėdus už stalo, buvo atvedama nuotaka prie mažojo stalelio. Dauguma vestuvių tyrinėtojų teigia, kad simbolinis slėpimosi ar netikros nuotakos atvedimo veiksmas ankstesnis nei paprastas nuotakos atvedimas ir sodinimas prie mažojo stalelio. 4 žemėlapyje pažymėti nuotakos slėpimosi, netikros nuotakos atvedimo arealai. Jame matyti, kad XIX a. antrojoje pusėje – XX a. 2-ajame dešimtmetyje šio simbolinio veiksmo arealai neapima Žemaitijos.

Kitas simbolinis veiksmas – jaunojo atsivežto vainikėlio įteikimas. Jaunikio atvežtą rūtų vainikėlį, matyt, sietiną su jo garbe, ištikimybe, kartu su pinigais paduodavo jo vyriausiasis pabrolys (kartais svočia, piršlys) nuotakai per jos vyriausiąją pamergę, kuriai atitekdavo pinigai (ji „paperkama“, kad vainikėlis būtų priimtas). Literatūroje galima rasti duomenų, jog vainikėlio įteikimo metu buvo duodama pinigų nuotakos motinai ar pamergėms (jos „užgeriamos“), kad jos sutiktų priimti jaunojo vainikėlį. Vainikėlis (kaip ir kitos jo dovanos) priimamas „nenoriai“, „abejojama jo verte“, jis „peikiamas“ (kartais ir nepriimamas – Kavarskas. ES, b. 112, l. 302; b. 112, l. 307). Žemaitijoje nupintus vainikėlius jaunesni turėdavo „išsipirkti iš jaunimo“ (Mickevičius 1935: 82). Kuršėnuose užrašytas atvejis, kad jaunikis nevežė vainikėlio, bet atvykęs „pirko“ nuotakos vainikėlį (ES, b. 83, l. 177).

Jaunojo rūtų vainikėlio įteikimas nuotakai plačiai buvo žinomas iki XX a. vidurio didesnėje Lietuvos dalyje. Šio simbolinio veiksmo paplitimo arealas kiek didesnis, bet panašus, kaip ir vainikėlio pynimas mergvakario metu (5 žemėl.). Nors kitur Lietuvoje (Klaipėdos krašte, Suvalkijoje, Kuršėnų, Luokės, Lygumų, Pašvitinio, Pumpėnų ir kt. apylinkėse) abu šie simboliniai veiks-

mai tiriamuoju laikotarpiu jau nebuvo atliekami, tačiau nuotaka puošėsi didesniu ar mažesniu rūtų (mirtų, gėlių) vainikėliu. Kai atvykdamas nevežė nuotakai rūtų vainikėlio, jaunasias dovanodavo jai gėlių puokštę. Etnografiniuose šaltiniuose yra duomenų, kad jau XX a. pradžioje Kernavės, o 3–4 dešimtmetyje ir Šateikiuose (Plungės r.), Ylakių (Skuodo r.), Gižų (Vilkaviškio r.) apylinkėse vietoj vainikėlio jaunasias atveždavo gėlių puokštę.

Simboliniai veiksmai – vainikėlio pynimas per mergvakarį ir jaunojo atvežto vainikėlio įteikimas – susiję savo paplitimo arealais ir, svarbiausia, su simboliu (rūtų vainikėliu). Nuotaką vainikuojant rūtų vainikėlis įgijo nuotakos išskyrimo iš vestuvėse dalyvaujančių merginų ir jos mergavimo pabaigos simbolinę vertę. Atliekant jaunikio vainikėlio įteikimo nuotakai simbolinį veiksma, rūtų vainikėlis buvo jaunikio pakartotinio pasipiršimo simbolis (galbūt archetipinio jungtvių pradžios simbolinio veiksmo simbolis). Nykstant nuotakos vainikavimui, išlieka simbolinė nuotakos rūtų vainikėlio vertė. Tuo tarpu nuotakos pavedimas jaunikiui, kai jaunasias įteikdavo vainikėlį nuotakai, buvo išlikęs tiriamuoju laikotarpiu visoje Lietuvoje. Kaip jau minėta, pastarasis simbolinis veiksmas XX a. transformavosi į gėlių puokštės įteikimą nuotakai.

Nuotakos įvedimas į moterystės būseną prasidėjo simboliniu veiksmu – vainikėlio nuėmimu (Šidiškienė 2002: 91) ir jo uždėjimu vyriausiajai pamergei (seseriai). Šis simbolinis veiksmas nebeužfiksuotas XX a. 3–4 dešimtmetyje šiaurinės Žemaitijos (išskyrus Skuodo apylinkes) ir rytinio Lietuvos pakraščio vestuvėse (Šaknys 1996: 85).

Vainikėlis tapo „buvusios“ merginos dalele. Dar XIX a. antrojoje pusėje, dažnai ir XX a. pirmojoje pusėje (Aukštaitijoje) vienos moterų buvo linkusios saugoti, laikyti savo vestuvinį vainikėlį iki mirties, kad būtų palaidotas kartu. Kitos moterų (Aukštaitijoje, rytų Dzūkijoje) išiuodavo jį į pagalvę. Vakarinėje Lietuvos dalyje jau XX a. pradžioje buvo pradėta vestuvių vainikėlių deginti. Taigi simbolinių veiksma su rūtų vainikėliu tiriamuoju laikotarpiu nebuvo atliekama vakarinėje Lietuvos dalyje, kur pirmiausia prasidėjo vainikėlio deginimo ir gėlių puokštės dovanojimo nuotakai simboliniai veiksmai (6 žemėl.).

Simboliniai veiksmai su nuotakos plaukais XIX a. antrojoje – XX a. pirmojoje pusėje dažnesni gaubtvių apeigose. Jie turėjo nuotakos atskyrimo nuo mergystės bei jaunystės prasmę. Gaubtvių metu atliekami veiksmai su nuotakos plaukais analogiški vainikavimo meto veiksmaams. Kai nuotaka tekėdavo išleistais plaukais, per gaubtuves plaukai buvo kerpami arba sušukuojami, pinami „atbulai“, kaip kad tekėjusios moterų pindavo, ir slepiami po moterų galvos danga. Plaukų išleidimas arba jų kirpimas prieš gaubimą jaunosios namuose dar žinomas XIX a. pabaigoje Lietuvoje (3 žemėl.). XIX a. antrojoje pusėje, jeigu plaukai buvo nekerpami, tai buvo susukami į pluoštą

ir paslepiami po moters galvos dangą. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vestuvių etnografiniuose šaltiniuose dažnai nebeminimas nuotakos kasos išpynimas, o tik vainikėlio nuėmimas ir moteriškos kepurėlės ir skarelės ar nuometo rišimas.

Gaubtuvės, daugelio vestuvių tyrinėtojų nuomone, kuriomis parodomas nuotakos pavedimas vyrui ar santuokos įvykimas (Vyšniauskaitė 1995: 357), siejamos ir su namų šeimininkės teisių įgijimu. Norėčiau nesutikti su šiuo teiginiu. Mančiau, kad moters galvos dangos uždėjimo (užrišimo) esmė yra ta, kad nuotaka tapo ištekėjusia moterimi (įvesta į kitą socialinį statusą), ji tapo kita, nebe ta, kuri buvo iki vestuvių; kartu pasikeitė ir jos pareigos. Jai šeimininkės statusas suteikiamas simboliniais veiksmais, atliekamais marčios priėmimo metu.

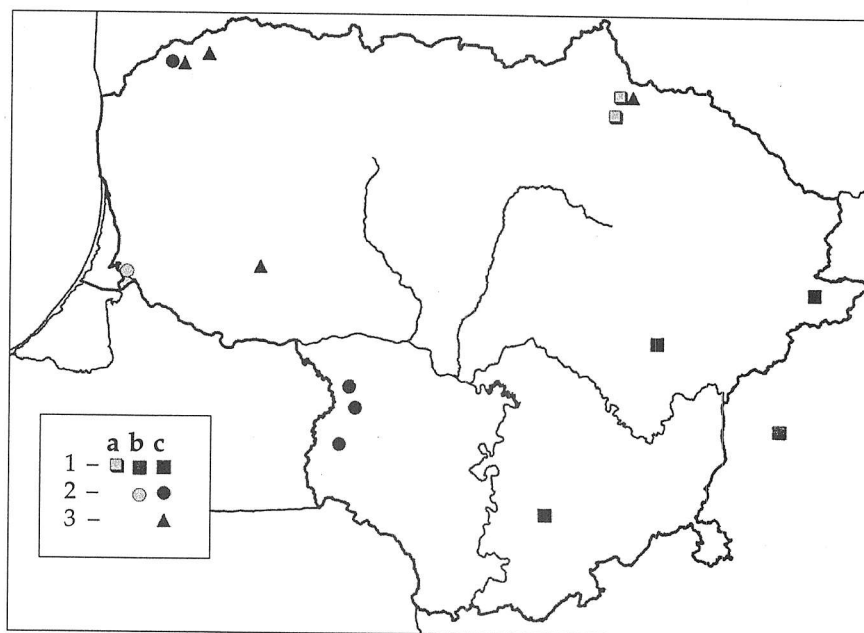
Vienas iš archaiškiausių marčios priėmimo į vyro namus simbolinių veiks-
mų buvo nuotakos vedimas į namus (ar vedžiojimas po sodybą) uždengtu veidu ar pridengus jai akis. Nuotakai užklesčiama skara arba vyriška kepurė, kad nesimatytų jos akių. Šis veiksmas minimas XVII a. šaltiniuose, yra duomenų ir iš XIX a. – XX a. pradžios vestuvių. 7 žemėlapyje matyti, kad šis simbolinis veiksmas susijęs su plaukų išleidimo, šukavimo ir nuotakos slėpimosi simboliniais veiksmais. Veiksmai su nuotakos plaukais gaubtuvėju metu arealiniu atžvilgiu susiję su nuotakos veido dengimu. Abiem atvejais kalbama apie pietvakarinę ir šiaurinę Lietuvos dalis.

Palyginę pateiktus žemėlapius pastebėsime, kad veiks-
mų su plaukais arealai susiję su simboliniais veido dengimo ir nuotakos slėpimo arealais, o vainikėlio pynimo arealas – su arealu, kur jaunas atveža ir įteikia vainikėlį. Pirmoji koreliacija išryškina atskirų nuotakos kūno dalių kaip simbolių vertę: plaukai, akys, kaip ir pati nuotaka, manyta turintys itin stiprių mergiš-
kų galių, turimų iš prigimties ir suaktyvėjusių per vedybas. Apeigų metu mer-
giški simboliai transformuojami į moteriškumo, būsimos motinos gimdytojos simbolius. Rūtos, kaip apskritai vestuvių simbolis, silpnėja, tačiau nuotakos rūtų vainikėlis išlieka kaip mergystės ir vestuvių dienos simbolis. Galima teigti, kad pastarasis simbolis išliko todėl, jog buvo naudojamas per jungtu-
ves bažnyčioje.

Iš vestuvininkų grupių kontaktų ir vestuvininkų „statusų“ pakeitimo pasirinkome jaunojo ir nuotakos pulkų sutikimą ir piršlio „teismą“, nes tai dinamiški arealai. Simboliniai veiksmai, atliekami vykstant vestuvininkams iš vienos vietos į kitą ir „išperkant vietą“ – tai dviejų pulkų (nuotakos ir jau-
nojo) tarpusavio arba abiejų pulkų kontaktai su kaimo bendruomene, gim-
nėmis. XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje buvo įprasta jaunąjį, atvy-
kusį į nuotakos namus, sutikti kaip „svetimą“, „nepažįstamą“, todėl „priešiš-
kai“ (8 žemėl.). Šiais veiksmais demonstruojamas „nenoras“ išleisti
nuotaką, tarsi „blogųjų jėgų“ klaidinamą, ir kartu skirtingų bendruomenių
narių (pri)pažinimo (t. y. (susi)pažinimo ir pripažinimo) aktas. XIX a. ant-

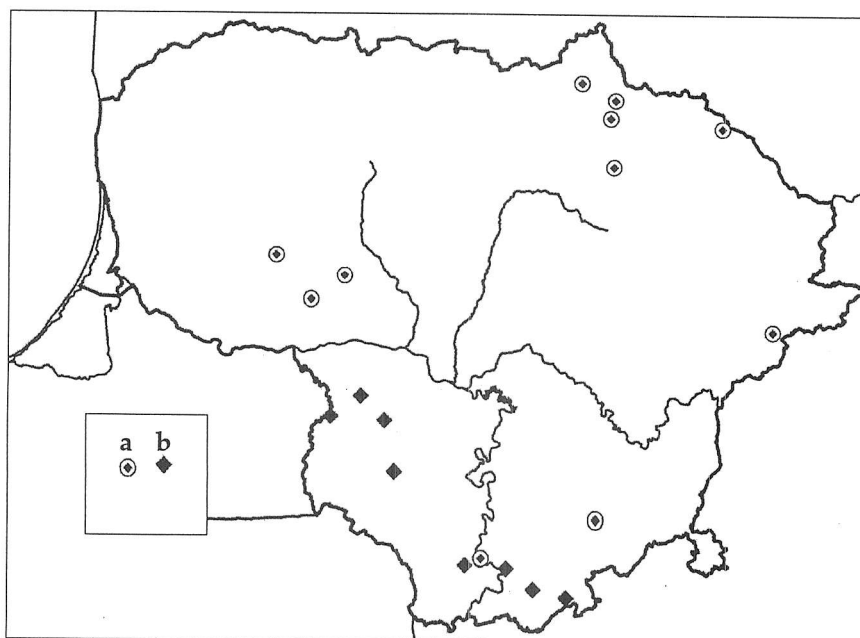
roje pusėje nemažoje Lietuvos dalyje jaunikio pulkas buvo sutinkamas „priešišškai“, kaip „svetimos šalies įsibrovėliai“. Jie ilgai kamantinėjami, kol išsiperka degtine ar saldumynais tiek įėjimą į sodybą, tiek vietą prie stalo (pvz., Jiezno, Seredžiaus apylinkėse). Kartais XIX a. pabaigoje Kaišiadorių, Vyžuonų, Eržvilko, Veliuonos, Upynos, Jonavos apylinkėse ir zanavykuose jiems reikėdavo „išsipirkti“ tik stalą. XIX a. antrojoje pusėje Seinų, Kalvarijos, Kauno, Trakų apylinkėse (Gieguziński 1869: 87) jaunikio pulkui buvo užverti tik vartai. XX a. pradžioje jaunikio pulkui jau ir kitose Lietuvos vietose vis dažniau reikėjo „išsipirkti“ įėjimą pro vartus, o toliau jis pats buvo tėvų priimamas svetingai, arba atvirkščiai: tėvai sutikdavo svetingai, o stalą jaunikio pulkas rasdavo užsėstą. Tačiau yra užfiksuoti keli atvejai XIX a. antrojoje pusėje Merkinės apylinkėse (Brazys 1924: 200), XX a. pradžioje Švenčionių apylinkėje, kai jaunikį sutikdavo nuotakos tėvas svetingai arba abu tėvai ir svečiai – Jiezno, Daugų, Plungės, Merkinės apylinkėse. XIX a. antrojoje pusėje kai kuriose Panevėžio ir Šiaulių (Baltramaitis 1877: 57) ir Gružių (Pasvalio r.) (Butėnas 1924: 177) bei Upynos (Čilvinaitė 1935: 371) apylinkėse nuotaka išeidavo prašyti vestuvininkų, kad atkeltų vartus, eidavo „vaduoti“ jaunikį ir jo pulką arba tiesiog svetingai pasitikdavo juos prie durų. Tik XX a. 3–4 dešimtmetyje situacija visoje Lietuvoje po truputį keitėsi. Jaunikio pulkas būdavo priešišškai sutinkamas prie vartų tik kai kur Vilkaviškio, Kelmės, Utenos apylinkėse, o jiems užsėstas stalas etnografiniuose šaltiniuose paminimas Marcinkonyse. Dažniausiai pastaruoju metu jaunikio pulką sutinka svetingai tėvai, svečiai, rečiau – ir nuotaka.

Po jungtusių grįžtantiems jauniesiems (o jeigu jaunikis po jungtusių grįžo į savo namus, tai atvykus į nuotakos namus jam su pulku) buvo tveriami keliai, statomos sunkiai įveikiamos kliūtys, „rakinami“ kiemo vartai. Visur vestuvininkai turėjo „išsipirkti“ lauktuvėmis, o kitas kliūtis pašalinti. Namuose stalas visuomet buvo užsėstas moterų arba kitų svečių. Moterys simboliškai išreiškė namų židinio, moteriškos erdvės saugojimą. XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje stalą arba vestuvinį *sodą* išsipirkdavo iš moterų Merkinės (Brazys 1924: 223), Valkininkų, Švenčionių, Anykščių, Biržų apylinkėse. XX a. 3–4 dešimtmetyje šis išsipirkimas iš moterų ar merginų dar užfiksuotas Tauragnų apylinkėse. Dažniausiai visoje Lietuvoje *sodas* arba stalas būdavo „išperkamas“ iš svečių, persirengusių „kita vestuve“, su savo „jaunaisiais“, „svotais“ ir kt. Tai reiškė, kad, vykstant konfliktui tarp svetimų ir savų, naujoji šeima „pripažįstama“ kaip sava. Užsėstą stalą jaunųjų palyda rasdavo ir nuvykusi pas jaunikį. Čia taip pat jis būdavo užsėstas moterų XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje (Kupiškis, Rokiškis, Pasvalio r., Verksnionys, Veliuona). Mažajoje Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje buvo paprotys vyresniajai pamergei „užrakinti jaunųjų kertę“ – jaunųjų vietoje palikti kokią nors daiktą (skarelę, nosinę, pirštines), ir niekas negalėjo tų vietų užsėsti. Kitas būdas buvo išprašyti „netikrą vestuvę“ iš užstalės –



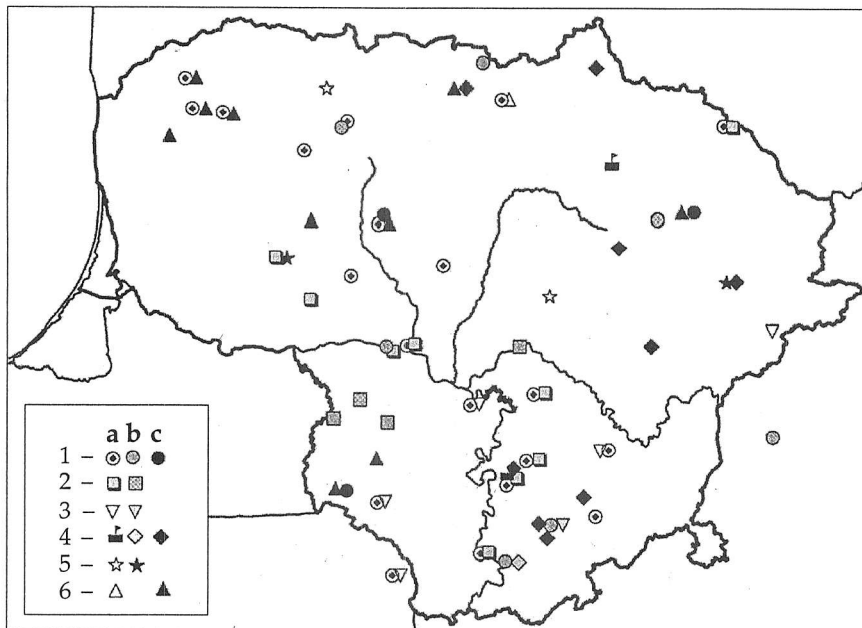
6 žemėlapis. Nuotakos vainikėlio likimas

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
 c – XX a. 3–4 dešimtmečiai;
 1 – saugomas pagalvėje; 2 – saugomas kitur; 3 – sudeginamas



7 žemėlapis. Nuotakos veido dengimas

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis

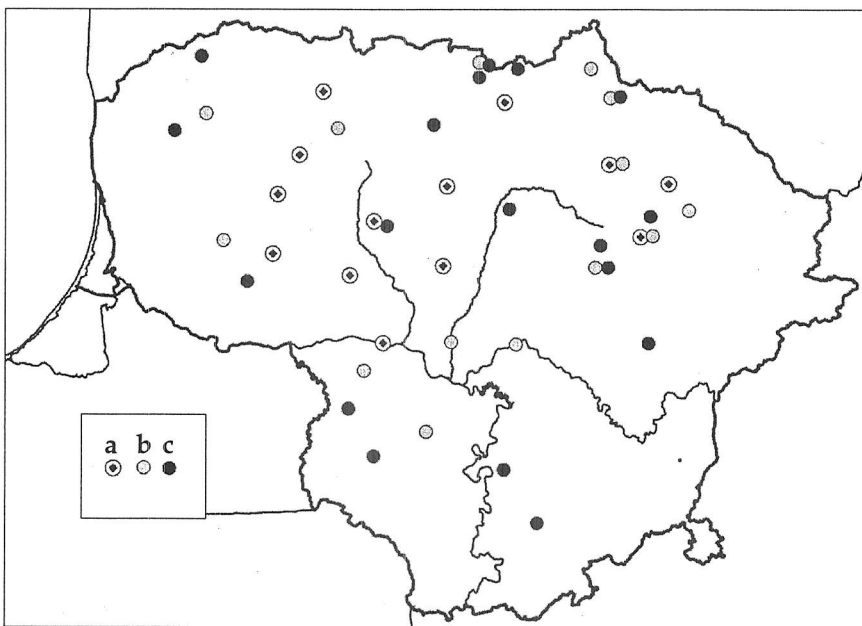


8 žemėlapis. Jaunikio sutikimas nuotakos namuose

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
c – XX a. 3–4 dešimtmečiai.

„Priešiškai“: 1 – užkelti vartai; 2 – užsėstas stolas;

svetingai: 3 – tėvas; 4 – abu tėvai; 5 – vestuvininkai; 6 – nuotaka



9 žemėlapis. Piršlio „teismas“

a – XIX a. antroji pusė; b – XX a. pradžia – XX a. 2-asis dešimtmetis;
c – XX a. 3–4 dešimtmečiai

numesti piršliui kepurę už sėdinčiųjų nugaros, svarbu, kad jos nepagautų (Ėriškių apyl.). XX a. 3–4 dešimtmetyje jau kitose vietovėse užfiksuotas jaunųjų vietos užrakinimas su juosta: Ylakių apylinkėse piršlys juosta perrišdavo stalą, vadinasi, niekas nebegalėdavo jo užsėsti.

Analizuojant simbolinius veiksmus, išryškėjo vestuvininkų grupių kontaktų prasmės: teritorijos gynimas, saugojimas nuo blogų jėgų (sukuriama konfliktinė situacija, keliamas triukšmas), ir visa tai baigiasi išsipirkimu lauktuvėmis, sumanumu, iškalbingumu.

Vienu iš ryškiausių vestuvininkų „statusų“ pasikeitimų gali būti piršlio „teismas“. A. Vyšniauskaitė pažymėjo piršlio „korimo“ skirtumus tarp aukštaičių ir vakarinės bei šiaurinės Lietuvos dalių lietuvių. Aukštaičiai piršliui neleisdavo vykti su pulku į bažnyčią, o nuotakos namuose pasilikusios moterys jį visaip vargindavo, liepdavo rašyti testamentą ir t. t., kol nuotakos motina pasigailėdavo ir išpirkdavo jį rankšluosčiu ar stuomeniu. Tuomet piršlys buvo juokingai aprenkiamas, parūpinama lauktuvių ir išleidžiamas į *kitą šalį*, kur jis irgi buvo jau vadinamas melagiu. Sakysim, tuo prasidėdavo vestuvininkų kelionė *kiton* – vyro šalin. Panašiai elgėsi vestuvininkai su „meškos močia“ – nuotakos namuose šeimnininkaujančia moterimi: ją visaip kankino, „pjovė“, „kraują leido“. Šis ritualas buvo atliekamas nuotakos namuose prieš išvežant ją į vyro namus.

Tuo tarpu vakarinėje ir šiaurinėje Lietuvos dalyje piršlys buvo „kariamasis“ baigiantis vestuvėms jaunojo namuose. Išlikę mažas XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės arealas, kur buvo taip „kankinamas“ piršlys ir „meškos močia“. Tai liudija užsilikusį senąjį simbolinį veiksma. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad piršlio „teismai“ XIX a. buvo žinomi Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje, o iš ten laikui bėgant plito į Lietuvos pakraščius (9 žemėl.). Šių simbolių veiksmų esmė sietina su tam tikro žmonių gyvenimo ciklo pabaiga – senojo ciklo nutraukimu ir naujojo pradžia.

Palyginus žemėlapius, matyti panašūs jaunikio priešiško sutikimo (8 žemėl.) ir – piršlio „teismo“ (9 žemėl.) arealai. Vadinasi, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje jaunikis, kaip „svetimos šalies išibrovėlis“, ir jo pagrindinis atstovas piršlys buvo traktuojami vienareikšmiškai – nuotakos bendruomenės atžvilgiu kaip „plėšikai“, „apgavikai“.

Išvados

XIX a. antrosios pusės vestuvių apeigas sudaro trys dalys: 1) jaunųjų statuso pakeitimai; 2) vestuvininkų grupių kontaktai ir 3) vestuvininkų statusų pasikeitimai. Šias apeigas sudaro atskiri pagrindiniai simboliniai veiksmai, sugrupuoti pagal paskirtį. Taip juos sugrupavus, išryškėjo struktūrinės

atskirų simbolių veiksmų ir simbolių sąsajos ir jų reikšmės vestuvių apeigose. XX a. pradžioje pastebimas atskirų simbolių veiksmų formalėjimas arba nykimas rodo tam tikrus kultūrinius pokyčius Lietuvoje dėl modernesnės kultūros daromos įtakos.

Kartografiniai tyrimai parodė, kad simbolių veiksmų prasmę atskleidžia ne tik jų seka, bet ir kompleksinės sąsajos, o pastarosios – kultūrinį kaimo žmonių kontekstą. XIX a. antrojoje pusėje vyravo simboliniai veiksmai, atliekami su nuotakos kūno dalimis (šiuo atveju su plaukais, akimis, veidu) ir papuošalais (rūtų vainikėliu), turinčiais simbolio vertę. Ir vieni, ir kiti simboliniai veiksmai vienodai svarbūs. XX a. pradžioje menkėjo nuotakos kūno dalių simbolika, o galvos papuošalų simbolių prasmės siaurėjo, darėsi tik vestuviniu nuotakos simboliu, modifikavosi arba transformavosi jų išraiškos formos.

Tyrimas parodė, kad sparčiau nyko nuotakos vainikavimas: XX a. 3–4 dešimtmetyje simbolių veiksmų su nuotakos plaukais žemėlapyje pavyko pažymėti vos keturias vietas (Daugų, Giedraičių, Traupio ir Ylakių apylinkėse), lėčiau nyko jos pavedimas jaunikiui (vyru). Pavyzdžiui, jos slėpimasis tuo laiku dar buvo žinomas zanavykų krašte ir Biržų, Pasvalio rajonuose. Gaubtuvės tiriamuoju laikotarpiu taip pat išliko, o marčios priėmimas trumpėjo, liko marčios dovanų dalijimas, vaišių, šokdinimo ir pakėlimo į šeimnininkes simboliniai formalumai.

Dar XX a. pirmojoje pusėje buvo kai kurie simboliniai veiksmai, susiję su rūtų vainikėliu. Vakariniėje Lietuvos dalyje tokių veiksmų XX a. 3–4 dešimtmetyje labai sumažėjo, tačiau vainikėlis kaip simbolis tebebuvo nuotakai reikšmingas, bet tik per vestuves. Rytiniėje Lietuvos dalyje irgi buvo simboliniai veiksmai su rūtų vainikėliu, o ir pats simbolis buvo nuotakos saugomas. Vadinas, jis reikšmingas ilgesnį laiką, ne tik per vestuves (iki mirties ar nesvarbu kiek).

Vestuvinių grupių kontaktai aiškiai transformavosi: jaunojo pulkas vis draugiškiau buvo sutinkamas XX a. 3–4 dešimtmetyje. Prasių asociatyvumas simboliuose veiksmuose su jaunuoju ir piršliu rodo jų veiklos sąsajas. Ta veikla piršlio „teismu“ nutraukiama, piršlys nebetenka teisės tam pačiam jaunikiui teikti analogiškų paslaugų, prasideda naujas vedusio vyro gyvenimo ciklas. Pastaroji piršlio „korimo“ prasmė ne tik išliko tiriamuoju laikotarpiu minėtose vietovėse, bet jos ir plinta kitur.

Literatūra

- Baiburin A. K. 1991. Ritual v sisteme znakovyh sredstv kultury, Bromlej J. V. (red.) *Etnoznakovye funkci kultury*: 23–42. Moskva: Nauka.
- Baldauskas Juozas. 1935. Pirktinės vestuvės, *Mūsų tautosaka* 10: 3–123.
- Baldžius Juozas. 1940. *Vogtinės vestuvės*. Kaunas.

- Balys Jonas. 1946. Litauische Hochzeitsbräuche, Contributions of Baltic University 9. Hamburg, Balys Jonas. 1979. *Vaikystė ir vedybos*: 65–146. Silver Spring.
- Baltramaitis Silvestr. 1877. *Litva. Očerki iz narodnogo byta litovcev*. S. Peterburg.
- Beilis V. A. 1983. Teorija rituala v trudach Viktora Ternera, Ternera Viktor. *Simvol i ritual*: 7–31. Moskva: Nauka.
- Brazys Teodoras. 1924. Lietuvių liaudies daina vestuvėse, *Tauta ir žodis* 2: 190–236.
- Bromlėjus Julianas. 1981. Naujos apeigos – svarbus tarybinio gyvenimo būdo komponentas, Giedrienė R. (sud.). *Mūsų apeigos ir šventės*: 5–19. Kaunas: Šviesa.
- Bucker Andrew S. 2000. Ritual, Barfield T. (ed.). *The Dictionary of Anthropology*: 410–412. Oxford, Malden: Blackwell.
- Buračas Balys. 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.
- Butėnas P. 1924. Vestuvių apeigos, *Tauta ir žodis* 2: 164–189.
- Čepienė Irena. 1977. *Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai*. Vilnius: Mokslas.
- Čepienė Irena. 1989. Kriokšlio kaimo vestuvių papročiai, Milius V. ir kt. (red.). *Dubičiai*: 174–182. Vilnius: Mintis.
- Čilvinaitė Marijona. 1935. Vestuvės Upynos apylinkėje, *Gimtasai kraštas* 3–4: 294–301, 371–378.
- Dedelev A. 1889. Svatovstvo, devičnik i svadba u žmudinov Popelevskoj volosti Šavelskago uezda, *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1890 god*: 321–325. Kovna: Kovenskoj gub. statistič. k-ta.
- Dedelev A. 1891. Svatovstvo i svadba u litovcev Sesikskoj vol. Vilkamirskago uezda, *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1892 god*: 181–186. Kovna: Kovenskoj gub. statistič. k-ta.
- Dundulienė Pranė. 2002. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Geisler Vladimir. 1898. Svadebnyje obriady u litovcev v Šadovskom prichode Šavelskago uezda, *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1899 god*: 90–104. Kovna: Kovenskoj gub. statistič. k-ta.
- Giegužiński Hipolit. 1868. Obchód weselny w powiatach Sejnskim, Kalwaryjskim, Kowieńskim i Trockim, *Kłosy* 175: 250–251. Warszawa.
- Giegužiński Hipolit. 1869. Obchód weselny w powiatach Sejnskim, Kalwaryjskim, Kowieńskim i Trockim, *Kłosy* 187: 49–50, 190: 86–87, 191: 99–100, 192: 111–112, 194: 138, 197: 179–181. Warszawa.
- Ivanova J. I. 1999. Posleslovije, Van Gennep Arnold. *Obriady perechoda*: 180–196. Moskva: Vostočnaja literatūra.
- Iwaszkiewiczowa Emma. 1879. Wesele w Świąciańskim, *Upominek Wileński*: 41–64. Wilno.

- Karaliūtė Elena. 1966. Vestuvių papročiai, Tyla A. ir kt. (red.). *Ignalinos kraštas*: 159–178. Vilnius: Vaga.
- Katkus Mikalojus. 1989. *Balanos galdynė*: 84–120. Vilnius: Vaga.
- Kazlauskienė Bronė. 1976. *Lietuvių liaudies dainų katalogas: vestuvinės dainos jaunosios pusėje*. Vilnius: Vaga.
- Kazlauskienė Bronė. 1977. *Lietuvių liaudies dainų katalogas: vestuvinės dainos jaunojo pusėje*. Vilnius: Vaga.
- Krėvė-Mickevičius Vincas. 1930. Dzūkų vestuvės, *Mūsų tautosaka* 2: 17–93.
- Mickevičius Juozas. 1933. Žemaičių vestuvės, *Mūsų tautosaka* 7: 47–125.
- Milius Vacys. 1969. Punskiečių vestuvių papročiai, *Liaudies kūryba* 1: 271–278.
- Milius Vacys. 2001. *Lietuvių etnologijos bibliografija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Niemis Augustas Robertas. 1992. Lietuviški vestuvių papročiai, *Liaudies kūryba* 3: 214–215.
- Pavliučenko Vlad. 1901. Svadebnyje obriady krestjan-litovcev Velionskoj volosti Kovenskago uezda, *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1902 god*: 57–80. Kovna: Kovenskoj gub. statistič. k-ta.
- Sadochin Aleksandr Petrovič, Gruševickaja Tatjana Georgijevna. 2001. *Etnologija*. Moskva: Izdatelskij centr Akademija.
- Sarmela Matti. 1969. *Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area with Special Reference to Social Intercourse of the Youth*. *FF Communications* 207. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Sauka Leonardas. 1968. Lietuvių vestuvinės dainos (XIX a. – XX a. pradžia), *Literatūra ir kalba* 9: 80–296.
- Seymour-Smith Charlotte. 1986. *Macmillan Dictionary of Anthropology*. London and Basingstoke: Macmillan Press.
- Slaviūnas Zenonas. 1955. „Svotbinės rėdos“ pastabos ir paaškinimai, Juška Antanas. *Lietuviškos svotbinės dainos* 2: 569–594. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- [Stasiewicz P.]. Učenik Šavelskoj gimnaziji. 1868. Čerty iz žmudskoj narodnosti: Žmudskaja svadba, *Vilenskij vestnik*. 42: 167–168, 43: 169–170.
- Staugaitis Justinas. 1921. Zanavykai, *Švietimo darbas* 3–4: 86.
- Stukėnaitė Pranė. 1940. Vestuvės Marcinkonių apylinkėje, *Naujoji romuva* 14: 273–276.
- Šaknys Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Pradai.
- Šeinina Elena Jakovlevna. 2001. *Enciklopedija simbolov*. Moskva: Izdatelstvo AST, Charkov: Torsing.
- Šidiškienė Irma. 2002. Lietuvos nuotakos simboliai Europos šalių kontekste. Realijų ir prasmų kaita XIX–XX a., *Lituanistica* 4: 69–97.
- Šlekys Vincas. 1934. Marijampoliečių vestuvės, *Trinitas* 6: 107–108.

- Šliavas Juozas. 1985. *Žeimelio apylinkės*. Kultūros ir švietimo apybraiža: 67–71. Kaunas: Šviesa.
- Turner Viktor [Termer V.]. 1983. *Simvol i ritual*. Moskva: Nauka.
- Valančius Motiejus. 1977. *Palangos Juzė*. Vilnius: Vaga.
- Van Gennep Arnold. 1999 [1906]. *Obriady perechoda*. Moskva: Vostočnaja literatūra.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1989. Gėrimas lietuvių liaudies ritualuose ir kova su girtavimu, Gaižutis A. ir kt. (red.). *Ritualas, blaivybė, kultūra*: 95–122. Vilnius: Mintis.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1990. Simbolika lietuvių vestuvėse, *Mūsų praeitis* 1: 71–90.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1991a. Lietuvių vestuvinių dovanų semantika, *Kultūros barai* 10: 65–67.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1991b. Lietuvių vestuvinių dovanų semantika, *Kultūros barai* 11: 71–74.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1991c. Aukštaičių ir dzūkų vestuvės XIX a. – XX a. pradžioje, *Liaudies kultūra* 1: 12–18.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1995. Vedybos, Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 271–395. Vilnius: Mintis.
- Zorin Nikolaj Vladimirovič. 2001. *Ruskij svadebnyj ritual*. Moskva: Nauka.

Symbolic Acts in Lithuanian Wedding Rites of the 2nd Half of the 19th C. – 1st Half of the 20th C. A Cartographic Research

Irma Šidiškienė

Summary

Lithuanian wedding rites, like the ones practised by other nations, enjoy special attention on the part of researchers. However, Lithuanian ethnological literature shows that not a single wedding rite has ever been cartographed. The cartography of symbolic acts is important not only in terms of local or comparative research. It is also significant from the point of view of the analysis of change of cultural meanings. Moreover, the investigation into wedding rites may help to solve the problems of cultural identity.

On the basis of regional correlation of changing symbolic acts, the present article seeks to reveal the links among the symbolic acts and their transforma-

tions. This enables us to speak about the changes in cultural meanings within Lithuanian society of the 2nd half of the 19th c. – 1st half of the 20th c. The present research covers the following tasks: to group symbolic acts by their motivated purpose, and to cartograph the ones that were not universally distributed in the 1st half of the 20th c. Out of the whole marriage cycle, only wedding rites were chosen for the purpose of the present article.

The symbolic acts of the Lithuanian wedding were cartographed on the grounds of ethnographic sources, both published and unpublished, that is, sources kept in archives or contained in manuscripts providing precise registration data and definite symbolic acts. The archival material kept at the Department of Ethnology, Lithuanian History Institute, was used. It was accumulated by means of A. Vyšniauskaitė's questionnaire titled "Ancient and Modern Wedding Customs".

As is indicated by the results of Lithuanian wedding research, the meanings of both symbols and rites are interdependent and subject to perpetual change. The cultural context accounts for wedding rites, and vice versa: the rites reflect the cultural context. Symbolic acts and symbols of wedding rites reveal definite cultural meanings. This article stresses the importance of structural analysis of rites and the interrelation among symbolic acts. The investigated period is characterised as a turning point in the practice of customs where separate elements have undergone rapid change, while the surviving meanings have found themselves on the threshold of transformation.

On the basis of rite research technique suggested by A. Van Gennep and V. Turner who view the rite as a social process, we grouped Lithuanian wedding symbols into separate segments: 1) the change of the bride's (young couple's) status: the bride's wreathing; the bride's submission to bridegroom's control; wedding ceremony at the church; bride's submission to her husband's control; decoration with a married woman's head-dress; reception of a new daughter-in-law; 2) contacts among the groups of wedding guests: the bridegroom's (young couple's) arrival/departure; driving away of the bride's dowry; 3) changes in the wedding "statuses" (status awarding/suspending): wreathing of a maid of honour (sister); searching for a matron of honour; visit paid by a team of masked guests; matchmaker's "trial".

The first scheme presents the change in the young couple's status together with all basic symbolic acts performed in the 2nd half of the 19th c.; in early 20th c. parts of them were seldom observed in Lithuania. In the area of status change, we chose the symbolic acts connected with the decorations and coverings of the bride's head. When the bride's status changes, the chief symbolic acts are performed with head decorations (wreath of rue, bride's veil), woman's head-dress (the *nuometas*, the shawl, the cap), and

hair. At the church, symbolic acts were performed in an identical way throughout Lithuania in the investigated period. In the 2nd half of the 19th c. – 1st half of the 20th c. decoration of the head with a wreath of rue, the unwreathing, the putting-on of a married woman's head-dress, the distribution of gifts brought by a daughter-in-law, the party, and the asking to dance was known throughout Lithuania. Other symbolic acts were performed in separate territories. Rue, as a representation of girlhood, held on the longest, while acts involving the bride's hair were performed seldom in early 20th c.

For cartographic purposes, acts characterised by various ethnographic sources as very important, special, or threatened with extinction, were chosen. They included: the making of a wreath, the combing of the bride's hair; the hiding of the bride; the handing in of a wreath to the bride; and the covering of the daughter-in-law's face. Having compared the maps, we saw that the areas of acts involving hair were related with the areas involving symbolic acts with the covering of a face, and with the hiding of the bride; while the area of making a wreath, with the area where the bridegroom brought and handed in a wreath. The first correlation brings to light the symbolic value of separate parts of the bride's body: it was thought that the hair and the eyes, like the bride herself, emanated strong power possessed by the girl naturally; the power was thought to become especially strong at the moment of wedding. Through the performance of rites, the symbols of girlhood, are transformed into the symbols of womanhood and, subsequently, of a life-giving mother. Rue, as a symbol of wedding, gets weaker. However, the bride's wreath of rue remains the symbol of girlhood and of a wedding day. It is possible to argue that the latter symbol was retained due to its use during the wedding ceremony performed at the church.

Out of the contacts among the groups of wedding guests and of the change in the wedding guests' "status", we distinguished the meeting of bridegroom's/bride's team and the matchmaker's "trial"; their areas were dynamic. Maps showed that the area of a hostile bridegroom correlated with the area of matchmaker's "trial". So, in late 19th c. – early 20th c. the bridegroom as an intruder coming from an alien country and his chief representative, the matchmaker, were both treated definitely by the bride's community as "robbers" or "cheaters".

The research showed that the sense of symbolic acts was revealed not only by their sequence but also by their structural complex relations. The distinguished areas of symbolic acts and their correlation indicates changes in cultural meanings.

Gauta 2002 m. kovo mėn.